

Özel İsimler Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Çevirileri ile Yapay Zekâ Çevirilerinin Karşılaştırılması

Comparison of Early Republican Period Translations and Artificial Intelligence Translations in the Context of Proper Names

Araştırma Makalesi / Research Article

Aliye GENÇ*, Şule ÇINAR YAĞCI**

* Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Ankara, Türkiye, e-posta: aliyeocal@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5410-6247

** Öğr. Gör., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, Zonguldak, Türkiye, e-posta: suleyagci34@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4456-3174

ÖZET

Teknolojik gelişmeler doğrultusunda geline son noktada yapay zekâ araçlarının yaşamın her alanında kendine çalışma alanı yaratabildiği, çeviri çalışmalarının ise bu gelişmelerden en çok etkilenen alanlardan biri olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda insan çevirmen ile makine çevirmen üzerine yapılan çalışmalar alan yazında yerini alırken bir taraftan da teknolojinin sunduğu imkanların çeviribilim alanındaki geçerliliği ve güvenilirliği tartışmaların odağını oluşturmaktadır. Bu çalışmada ülkemiz çeviri tarihinde önemli bir yeri olan Tercüme Bürosu çevirmenlerinden Sabahattin Eyüboğlu, Yaşar Nabi Nayır ve Sabri Esat Siyavuşgil'in çevirileri ile aynı eser ve metinlerin ChatGPT 3.5 ve ChatGPT 4.0 versiyonlarındaki çevirileri karşılaştırılmıştır. Çalışmada kültürel öğeler kategorisinde değerlendirilen özel isim çevirileri kaynak eserlerin içerikleri doğrultusunda *kişi isimleri*, *yer ve ünvan isimleri ile mezhep isimleri* üzerine gerçekleştirilmiştir. Bu isimlerin Türkçe çevirileri Eirlys Davies'in (2003) kültürel öğeler ve özel isim çevirileri üzerine görüşleri ile Javier Franco Aixelá'nın (1996) kültürel öğelerin çevirisi için önerdiği çeviri stratejileri dahilinde incelenmiştir. İnsan ve makine çevirisi karşılaştırmasının yanı sıra, makine çevirilerini temsil eden ChatGPT 3.5 ile ChatGPT 4.0 de kendi aralarında (ücretsiz ve ücretli sürümler) vermiş oldukları çeviri kararları doğrultusunda bir değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Yapılan incelemeler neticesinde insan çevirmenlerin özel isim çevirilerinde ekleme stratejisi dahilinde dipnot kullanımlarıyla erek dil okuyucusunda anlamı destekler nitelikte bir çaba içerisinde buldukları, yapay zekâ araçlarının ise koruma ve yazımsal uyarılama stratejileri doğrultusunda veriler sunduğu, özellikle ChatGPT 4.0'ın bazı örneklerde tarihsel ve kültürel bağlama uygun veriler sunarak insan çevirmen ile benzer kararlar aldığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Erken Cumhuriyet Dönemi Çevirmenleri, Özel İsim Çevirileri, Yapay Zekâ ChatGPT 3.5 ve 4.0 Çevirileri, Çeviri Stratejileri

ABSTRACT

Human translators and machine translators have taken their place in the literature, and the validity and reliability of the possibilities offered by technology in the field of translation studies are the focus of discussions. This study compares the translations of Sabahattin Eyüboğlu, Yaşar Nabi Nayır, and Sabri Esat Siyavuşgil, translators of the Early Republican period who came to the forefront with the translation activities of the Translation Bureau, with the translations of the same work and the same texts in ChatGPT 3.5 and ChatGPT 4.0 versions. In this study, the translations of proper names, which are

considered in the category of cultural elements, were analyzed. In line with the contents of the source works, personal names, place and title names, and sect names were analyzed. The Turkish translations of these names were analyzed within the framework of Davies' (2003) views. The translation strategies suggested by Aixelá (1996) for the translation of cultural items were also included in this evaluation. Human and machine translators and two machine translations were also analyzed in terms of their similarities and differences. As a result of the examinations, it was concluded that human translators made an effort to support the meaning of proper noun translations by using footnotes within the insertion strategy, whereas artificial intelligence tools provided data in line with preservation and orthographic adaptation strategies, and ChatGPT 4.0.0.0, in particular, made similar decisions with the human translator by providing data appropriate to the historical and cultural context in proper noun translations in some samples. You need to insert an English abstract into this section. The abstract should be written in Turkish and English, with a minimum of 150 and a maximum of 250 words, reflecting the purpose, method and findings of the research. If the article is written in Turkish, the Turkish abstract should come first, and if the article is written in a foreign language, the English abstract should come first.

Keywords: Early Republican Translators, Proper Name Translations, Artificial Intelligence ChatGPT 3.5 and 4.0 Translations, Translation Strategies

1. Giriş

Çeviribilim ve teknoloji arasındaki etkileşim, günümüzde bilimsel araştırmaların merkezinde yer almaktadır. Yapay zekâ ve bilgisayar bilimlerinin sürekli ilerlemesi, çeviri süreçlerine yenilikçi teknolojik araçların entegre edilmesi olasılığını artırmıştır (Yang & Niu, 2023). Bu teknolojik yenilikler, dil engellerini aşmada ve küresel iletişim sınırlarını genişletmede kritik roller üstlenmektedir (Franceschini vd., 2020). Ancak, bu araçların dilbilimsel doğruluk ve kültürel uygunluk açısından etkinliği, çeviri toplulukları içinde devam eden tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Mevcut teknolojiler hâlâ belirli dilsel ve kültürel nüansları tam olarak kavrayabilme yetisinden yoksundur (Baek vd., 2023; Piazzolla vd., 2023).

Yapay zekâ destekli çeviri araçlarının sürekli gelişimi, büyük veri analizleri ve algoritmik öğrenme süreçleri sayesinde mümkün olmaktadır (Li, 2021). Bu ilerlemeler, terim seçimi ve dilbilgisi yapılarındaki doğruluğu artırarak çeviri kalitesinde önemli iyileşmeler sağlayabilmektedir. Bu gelişmelere rağmen, insan çevirmene duyulan ihtiyaç da araştırmalarda sıklıkla dile getirilmektedir. İnsan çevirmenlerin kültürel bağlamları anlama yeteneği ve metinler arası nüansları yorumlama kabiliyeti, teknolojik araçların henüz ulaşamadığı derinliklerdir (Gao, 2021). Bu nedenle, teknolojinin çeviri süreçlerine katkısı, bu araçların insan çevirmenlerle nasıl entegre edilebileceğine dair yapılan araştırmalarla daha da anlam kazanabilir.

Teknolojik entegrasyon, çeviri süreçlerini hızlandırarak ve verimliliği artırarak çeviri maliyetlerini önemli ölçüde düşürme potansiyeline sahiptir (Mathew & Hermjakob, 2023). Bu durum, çok dilli topluluklar ve çok uluslu şirketler gibi geniş ve çeşitli kullanıcı grupları için büyük faydalar sağlayabilir. Günlük iletişimden teknik kılavuzlar ve hukuki belgelerin çevirilerine kadar birçok alanda bu teknolojiler kullanılmaktadır. Bu geniş kullanım yelpazesi, çeviri süreçlerini daha esnek ve erişilebilir hale getirebilir, böylece zaman ve kaynak kısıtlamaları olan durumlarda bile yüksek kaliteli çeviriler yapılmasını sağlayabilir.

Sonuç olarak, çeviribilim ve teknoloji arasındaki bu etkileşim, çeviribilim alanında yeni çalışma alanlarına zemin hazırlamakta (makine çevirisi sonrası son düzenleme/ post-editing işlemleri gibi) aynı zamanda uygulamalı çeviribilimde yenilikçi yöntemlerin geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Teknolojik ilerlemeler, çeviri süreçlerini iyileştirme potansiyeline sahip olmasına rağmen, bu süreçlerin insan faktörüyle uyumlu hale getirilmesi de büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, çeviribilim çalışmalarının, teknolojik araçlar ve insan çevirmenler arasındaki bu uyumu dikkatle incelemesi gerekmektedir.

Erken Cumhuriyet Dönemi çevirmenleri ile yapay zekâ çeviri araçlarından ChatGPT 3.5 ve ChatGPT 4.0 çevirilerini karşılaştırmayı amaçlayan bu çalışmanın çıkış noktasını Yazıcı'nın "ilk yazınsal çevirilerdeki başarıyı, Cumhuriyet dönemi yazarlarının siyasal ve ekonomik anlamda çöküşe karşın gerçekte çok renkli, hoşgörülü kültürel mozağe sahip bir imparatorluğun iniş ve çıkışlarından edinilen yaşam deneyiminin sağladığı geniş ölçekli bakış açısı" ile ilişkilendirdiğine dair görüşleri (2007, s.7) oluşturmaktadır. Bu görüşten hareketle araştırmamız Tercüme Bürosu'nda görev alan çevirmenlerin gerçekleştirdiği çeviri faaliyetleri ile son yıllarda çeviribilimin gündemini oluşturan yapay zekâ ChatGPT dil modelinin ürettiği çevirileri karşılaştırmak üzere yapılandırılmıştır. Aynı zamanda teknolojinin alana kazandırdıklarını tespit etmek, sunulan ücretli ve ücretsiz yazılım karşılaştırması ile teknolojinin sunmuş olduğu imkânların boyutlarını aşamalı olarak gözler önüne sermek amaçlarımız arasında yer almaktadır. Bu teknolojik ilerlemelerin çeviri süreçlerine olan etkilerini derinlemesine incelemek ve bu etkileri dilbilimsel doğruluk, kültürel uygunluk ve etik boyutlar açısından değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda, özellikle son zamanlarda öne çıkan yapay zekâ destekli çeviri araçları, örneğin ChatGPT gibi modeller, geleneksel insan çevirmenlerin yöntemleri ile karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Çalışmanın odak noktası, bu teknolojik araçların dil ve kültürler arası geçiş süreçlerindeki performanslarını kapsamlı bir şekilde ele almak ve bu araçların çeviri süreçlerine getirdiği avantajlarla birlikte olası riskleri belirlemektir.

Dünya çapında artan küreselleşme ile birlikte dil bariyerlerinin aşılması ve kültürlerarası etkileşimin güçlendirilmesi gerekliliği daha da belirginleşmektedir. Teknolojinin çeviri süreçlerine entegrasyonu, çeviri hızını ve erişilebilirliğini artırırken, çeviri maliyetlerini azaltma potansiyeli de sunmaktadır (Pan, 2023; Yang, 2023). Ancak, bu teknolojik entegrasyonun çeviri kalitesi ve etik değerler üzerindeki etkileri çeviribilim alanında derinlemesine incelenmesi gereken kritik sorunlar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, bu araştırma yapay zekâ destekli çeviri araçlarının dil engellerini ne ölçüde etkili ve güvenilir bir şekilde aşabildiğini analiz etmeyi hedeflemektedir.

Bu çalışmada ele alınan araştırma soruları şu şekildedir:

1. Kültürel Ögeler kapsamında ele alınan özel isim çevirilerinde insan çevirmen ile makine çevirmen arasındaki farklar nelerdir?
2. "Belirli bir kültürde doğup büyümüş olan insan çevirmenin kaçınılmaz olarak o kültüre maruz kaldığından belirli bir kültürü refleks olarak içselleştirmiş olacağı" (Gezer ve Can, 2019,

s. 358) görüşünden hareketle insan çevirmenin sahip olduğu kültürel bilince yapay zekâ çeviri araçları ne derece sahiptir?

3. İnsan çevirmen özel isimlerin çevirisinde hangi stratejilere başvurmuştur? Karşılaştığı problemleri çözmeye noktasında hangi kararları almıştır?

4. Makine Çevirisinin insan çevirmenden ve onun aldığı kararlardan ayrılan yönleri nelerdir?

5. Yapay zekâ çeviri aracı olarak araştırmamıza veri sağlayan ücretsiz ChatGPT 3.5 ile ücretli versiyonu ChatGPT 4.0 arasında çeviri farkı var mıdır? Var ise çeviri aracının gelişmişliği ve iki versiyon arasındaki farklar hangi boyuttadır?

Bu araştırmanın önemi, çevirmenlerin özel isimlerin aktarımında karşılaştıkları sorunları ve bu sorunların kültürel boyutlarını inceleyerek, çeviri sürecine katkıda bulunacak yöntem ve stratejileri belirlemeye yönelik olmasıdır. Çevirmenlerin karşılaştıkları belirsizlikleri ve bu belirsizliklerin nedenlerini anlamak hem çeviri kalitesini artıracak hem de kültürel uyumluluğu sağlamaya yönelik çözümler sunacaktır. Ayrıca, çeviri kuramı ve uygulaması arasındaki boşluğu doldurarak, özel isimlerin çevirisine dair daha tutarlı ve uygulanabilir stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın kapsamı, yapay zekâ destekli çeviri araçlarının, özellikle ChatGPT gibi gelişmiş dil modellerinin, geleneksel insan çevirmenler ile karşılaştırıldığında dil ve kültürler arası çeviri performanslarını değerlendirmektir. Bu çalışma, kültürel öğeleri barındıran metinlere, özellikle de özel isimler gibi unsurlara odaklanacak ve bu öğelerin yapay zekâ ve insan çevirmenler tarafından nasıl işlendiğini analiz edecektir.

Araştırmanın sınırlamaları ise, incelenen yapay zekâ destekli çeviri araçlarının yalnızca belirli dil çiftlerindeki (örneğin, Fransızca-Türkçe) performansları üzerine yoğunlaşmasıdır; bu durum çalışmanın genelleştirilebilirliğini kısıtlayabilir. İkinci bir sınırlama, çalışmanın özel isimler gibi belirli dilbilimsel öğeler üzerinde yoğunlaşmasıdır; bu da dilin diğer yönlerini göz ardı edebilir. Üçüncü olarak, kullanılan yapay zekâ araçlarının en son teknoloji olması, bulguların hızla değişen teknoloji karşısında zamanla geçerliliğini yitirebileceği anlamına gelmektedir.

Bu sınırlılıklar, araştırma sonuçlarının yorumlanmasında dikkate alınmalıdır. Araştırma, belirli bir dil çifti ve teknoloji seti kullanılarak elde edilen sonuçları sunarken, bu bulguların daha geniş bir dil yelpazesi ve farklı teknolojik araçlar kullanılarak tekrarlanması gerektiğini vurgular.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Erken Cumhuriyet Dönemi Çeviri Faaliyetleri

Erken Cumhuriyet dönemi, Türkiye'nin dil ve kültür politikalarında derinlemesine değişikliklerin yaşandığı kritik bir evredir. Bu dönemde, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme ve batılılaşma hedeflerine uygun olarak, çeviri faaliyetleri önemli bir ivme kazanmıştır (Daldeniz, 2010). Çeviri, kültürel ve bilimsel birikimin ülkeye aktarılması ve

modern bir toplum yapısının inşası açısından kritik bir araç olarak kabul edilmiştir. Özellikle, Batı kaynaklı eserlerin Türkçeye çevrilmesi ve Türk okuyucusunun bu eserlerle tanıştırılması hedeflenmiştir.

Erken Cumhuriyet döneminde çeviri faaliyetlerinin büyük bir bölümü Maarif Vekaleti (şimdiki adıyla Millî Eğitim Bakanlığı) ve Tercüme Bürosu tarafından yürütülmüştür (Bayraktar, Özer, 2022). 1920'li ve 1930'lu yıllarda bu kurumlar, eğitim ve kültür politikalarının bir parçası olarak birçok edebî, felsefî, bilimsel ve teknik içerikli kitabı Türkçeye kazandırmışlardır (Kaya, 2022). Çeviri faaliyetleri, dilde sadeleşme ve Türkçeleşme politikalarıyla da örtüşmekte olup, çevrilen eserlerin dili sade ve anlaşılır olacak şekilde düzenlenmiştir (Bozkurt, 2018).

Erken Cumhuriyet dönemi çeviri faaliyetleri, Türkiye'nin eğitim sistemini yeniden yapılandırmada da etkili olmuştur (Kaya, 2022). Çeviri yoluyla elde edilen bilgi ve birikim, ders kitaplarının ve eğitim materyallerinin hazırlanmasında kullanılmıştır. Böylece, modern ve bilimsel temellere dayanan bir eğitim sistemi oluşturulmuş ve genç nesiller bu sistem içinde yetiştirilmiştir. Çeviri faaliyetleri, akademik ve entelektüel gelişimin de temel taşlarından biri haline gelmiştir. Şahin (2023), “Batı Kanonundan Türk Kanonu Yaratmak: Erken Cumhuriyet Döneminde Edebiyat Kanonu İnşa Etmenin Aracı Olarak Çeviri” isimli çalışmasında çevirinin sadece dilsel bir işlem olmadığını aynı zamanda bir toplum mühendisliği çalışması olduğunu belirtmektedir. Cumhuriyet döneminde gerçekleşen çeviri faaliyetlerinin, yeni bir ulus yaratma sürecinde kritik bir rol oynadığına; bu dönemde, çevrilecek eserlerin seçimi ve çeviri normlarının belirlenmesi gibi süreçlerin sistematik bir şekilde planlandığına vurgu yapmaktadır.

Sonuç olarak, Erken Cumhuriyet dönemi çeviri faaliyetleri, Türkiye'nin kültürel, bilimsel ve entelektüel gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bu faaliyetler, Türkiye'nin modernleşme sürecine büyük bir hız kazandırmış ve Cumhuriyetin çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma hedefine önemli katkılar sağlamıştır. Çeviri faaliyetlerinin bu dönemdeki başarısı, Türkiye'nin kültürel ve bilimsel birikimini zenginleştirerek, modern ve aydınlanmış bir toplum inşa etme yolunda önemli katkılar sunmuştur (Erkul Yağcı, 2017; Şimşek & Tosun, 2017).

2.2. Özel İsimler ve Kültürel Öğeler

Özel isimler, bir toplumun dil, kültür ve tarihini yansıtan temel bileşenlerdir ve genel olarak “tek bir kişiyi, belli bir canlı ya da cansız varlığı, bir düşünce ya da belli bir yeri anlatan adlar” (Aksan, 1998, s. 92) olarak tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumu ise “özel isim” kavramını, “bir şahsa, benzerlerinden ayrı özellikler taşıyan nesne ya da topluluğa verilen ad” şeklinde tanımlamaktadır (Aktaran Kumlu, 2023, s. 89). Valentine, Brennen ve Brédart’ın özel isimlerin bilişsel psikoloji ile ilgisi üzerine yazdıkları eserlerinde özel isimler; kişi isimleri, coğrafi isimler, eşi benzeri olmayan nesnelerin isimleri, benzersiz hayvan isimleri, kurumların, tesislerin isimleri, gazete ve dergi isimleri, kitap başlıkları, müzik parçaları, bir kez gerçekleşen olayları kapsayan, eşi benzeri olmayan varlıklar olarak dile getirilmektedir (2002, s. 4). Bu isimler, toplumsal yapının ve tarihin derinliklerine işaret ederken, aynı zamanda bireylerin kimlik ve kökenlerini de belirler (Demirbaş & Gençöz, 2020). Dilin kültürel mirasını ve

toplumsal değerlerini aktaran bu önemli unsurlar, çeviri sürecinde özel bir öneme sahiptir. Davies (2003) özel isimlerin çevirisinin, bu isimlerin taşıdığı kültürel yükleri ve anlamları koruma açısından kritik bir rol oynadığını vurgular. Özel isimler, bireysel kimlikleri ve toplumsal hafızayı temsil etme özelliğiyle kültürel öğeler olarak değerlendirilir. Bu nedenle, bir dilden diğerine özel isimlerin aktarımı, sadece dilbilimsel bir süreç olmaktan öte, kültürlerarası köprüler kurma işlevi de görür (Dekert, 2022; Vasko vd., 2022). Bununla birlikte, yazımsal metinlerde özel isim çevirilerinin, çevirmenler için önemli zorluklar teşkil eden unsurlar olduğu söylenebilir (Kansu-Yetkiner, 1997). Davies, çevirmenlerin strateji kullanırken, isimlerin kültürel bağlamlarını ve hedef kitlenin kültürel bilgilerini göz önünde bulundurmalarının önemini vurgular. Davies (2003, s. 65-100), özel isimler dahil olmak üzere, kültüre özgü öğelerin çevirisi için çeşitli stratejiler önermektedir. Bu stratejiler şunlardır:

- **Koruma (Preservation):** Çevirmenler, kaynak metinde yer alan terimleri, değişiklik yapmadan doğrudan hedef metne taşırlar. Bu şekilde, kaynak metindeki ifadeler hedef metinde aynen korunur.

- **Ekleme (Addition):** Çevirmen, hedef metne terimi aktarırken, hedef kitlenin terimi daha iyi anlamasını sağlamak için terime açıklamalar ekler.

- **Çıkarma (Omission):** Çevirmen, hedef kitlenin gereksiz bulacağını düşündüğü ya da sorunlu olabilecek kültürel öğeleri hedef metne aktarmayabilir veya metinden çıkarabilir.

- **Küreselleştirme (Globalization):** Bu stratejide, kültüre özgü öğeler hedef kültüre uyarlarken daha genel ve tarafsız ifadeler kullanılır.

- **Yerelleştirme (Localization):** Kaynak metindeki kültürel öğeler, hedef kitlenin tanıdık olduğu unsurlarla değiştirilerek hedef metne uyarlanır. Bu durumda, ana odak hedef kültür üzerinedir.

- **Dönüştürme (Transformation):** Bu strateji kullanıldığında, hedef kültüre aktarılan öğelerin anlamlarında değişiklikler olabilir.

- **Yeniden Yaratma (Creation):** Çevirmenler, hedef metinde kaynak metinde olmayan yeni kültürel öğeler ekleyebilirler.

Araştırmada başvurulan çeviri stratejilerinden ikincisi Aixelá (1996) çeviri stratejileridir. Aixelá, kültürel öğelerin çevirisinde karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmek için çevirmenlere çeşitli stratejiler önerir. Bu stratejiler iki ana kategori altında incelenir: Metne müdahaleyi sınırlayan Korunum (Conservation) ve metni daha fazla yönlendiren Değiştirim (Substitution). Korunum stratejisi, çeviri sürecinde beş farklı yöntem sunar:

- Tekrar (sözcük ödünç olarak kullanma),
- Yazımsal Uyarılama (transkripsiyon yoluyla çeviri yapma),
- Kelimesi Kelimesine çeviri (kaynak metindeki sözcüğün asıl anlamını kullanarak çeviri yapma),
- Metin dışı açıklama (dipnot veya açıklama ekleyerek bilgi verme) ve

- Metin içi açıklama (parantez içinde açıklamalar yaparak bilgi verme).

Değiştirim stratejisi ise, altı farklı yaklaşım içerir:

- Eş anlamlılık (kaynak metinde tekrarlanan kültürel sözcükleri hedef metinde benzer veya eş anlamlı kelimelerle değiştirme),
- Sınırlı evrenselleştirme (kaynak kültürdeki bir ögeyi hedef kültürdeki benzer bir ögeyle değiştirme),
- Tam evrenselleştirme (kaynak kültür ögesinin hedef kültürde nötr hale getirilmesi),
- Yerele Dahil Etme (kaynak kültür ögesinin hedef kültürdeki bir ögeyle yer değiştirmesi),
- Silme (kaynak kültür ögesinin hedef kültürde yer almasını engelleme) ve
- Özerk yaratıcılık (hedef kültürde yeni bir kültürel öge yaratma gerekliliği düşünüldüğünde, hedef metinde yeni bir öge eklenmesi) (Aixelá, 1996, s.61-65).

Aixelá, çeviri stratejileri aracılığıyla çevirmenlere kültürlerarası manipülasyon için farklı seviyelerde yer sağlayan bir yaklaşım sunar. Korunum yaklaşımı, kaynak metni öne çıkararak olabildiğince sadık bir çeviri yapılmasını teşvik ederken, değiştirim yaklaşımı ise hedef kültüre daha fazla odaklanır. Aixelá'ya göre, kültürel çeviri zorlukları iki ana kategoriye ayrılabilir: Özel isimler ve ortak ifadeler (Aixelá, 1996). Çeviri sürecinde kültürel öğelerin aktarımı, çevirmenlerin sıklıkla karşılaştığı karmaşık ve çok boyutlu bir meseledir. Aixelá (1996), kültürel öğelerin çevirisi için kapsamlı bir sınıflandırma sunarak, çevirmenlere bu zorlu süreçte rehberlik etmeyi amaçlamaktadır.

2.3. Yapay Zekâ Çeviri Aracı Olarak ChatGPT ve ChatGPT4

Doğal Dil İşleme (Natural Language Processing, NLP), bilgisayarların insan dilini anlamasını, yorumlamasını ve üretmesini sağlayan bir yapay zekâ alanıdır. Büyük ölçekli dil modellerinden yararlanarak NLP uygulamaları metin tamamlama, duygu analizi, özetleme ve soru yanıtlama gibi çeşitli görevlerde önemli gelişmeler kaydetmiştir ve bu da bu alandaki teknolojik ilerlemenin bir göstergesidir (Caines ve ark., 2023). OpenAI tarafından geliştirilen ChatGPT, NLP teknolojisini kullanan ileri düzey bir dil modelidir. Generative Pre-trained Transformer (GPT) varyantı olan ChatGPT, geniş bir metin verisi seti üzerinde eğitilerek kullanıcı girdilerine uygun ve anlamlı yanıtlar üretebilir (Çınar Yağcı & Aydın Yıldız, 2023). ChatGPT'nin en dikkat çekici özelliği, doğal dil anlama ve üretme kabiliyetleri sayesinde kullanıcılarla dinamik ve etkileşimli diyaloglar kurabilmesidir. Bu yetenek, müşteri destek sohbet robotları, sanal asistanlar, dil çevirisi ve içerik üretimi gibi çeşitli alanlarda uygulama potansiyeline sahiptir. İnsanlarla makineler arasındaki etkileşimleri kolaylaştırarak, ChatGPT, yapay zekâ destekli dil işleme araçlarının erişilebilirliğini artırır ve kullanıcı deneyimlerini iyileştirir.

ChatGPT'nin sahip olduğu bu yetenekler, dil öğrenme ve çeviri süreçlerinde önemli avantajlar sunar. Bu bağlamda, son yıllarda teknolojiye yaşanan hızlı ilerlemeler, dil öğrenme ve çeviri süreçlerinde köklü değişimlere yol açmıştır. Özellikle yapay zekâ destekli araçlar,

çeviri alanında devrim niteliğinde yenilikler sunmaktadır (Peng & May, 2023). Bu araçlar arasında öne çıkan OpenAI tarafından geliştirilen ChatGPT ve onun en son versiyonu olan ChatGPT-4, çeviri süreçlerine getirdiği yenilikler ve sağladığı avantajlarla dikkat çekmektedir. Bu model, kullanıcıların metinlerini hızlı ve doğru bir şekilde çevirebilme kapasitesi sayesinde çeviri süreçlerinde etkin bir rol oynayabilir. Özellikle günlük konuşma dillerinin çevrilmesinde yüksek başarı oranları sergileyen ChatGPT, dilin bağlamsal inceliklerini anlama konusunda belirli bir yeterliliğe sahiptir (Puri&Baskara, 2023). Bununla birlikte, teknik ve karmaşık metinlerin çevrilmesinde bazı sınırlamalar yaşayabilmektedir (Thorp, 2023). Bu sınırlamalar, modelin dilin derinliklerini ve teknik terminolojiyi tam anlamıyla kavrayamamasından kaynaklanmaktadır. Edebi metinler ise yaratıcılık özellikleri ve dilsel zenginliği temsil etmeleri nedeniyle yapay zekâ çeviri araçlarının etkinliğini ölçme noktasında önem arz etmektedir. Araştırmada kullanılan kaynak ve erek eserlere bir sonraki bölümde yer verilmiştir.

3. Kaynak-Çeviri Metinler

İnsan çevirmenler ile makine çevirilerinin karşılaştırıldığı söz konusu çalışmada Fransız edebiyatında önemli bir yere sahip üç kaynak eser belirlenmiştir. Bu eserlerin belirlenmesinde Türkçe çevirmenlerinin Erken Cumhuriyet dönemi çevirmenleri olma kriteri öncelikli tutulmuştur. Bu doğrultuda seçilen ilk eser Gustave Flaubert'in *La Tentation de Saint-Antoine* isimli eseridir (1874). "TV5 Monde" isimli web sitesinin internet arşivlerinde yer alan Ligarın şirketinin 2015 yılı yayını e-kitap kaynak olarak alınmıştır. Eser 138 sayfadan oluşmaktadır. *Ermış Antonius ve Şeytan* isimli bu erek metin 1968 yılında Sabahattin Eyüboğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Araştırmada incelenen çeviri eser, Haziran 2006'da Türkiye İş Bankası Yayınları'nda 1. Baskısı yapılan Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi XIV'te yer alan çalışmadır ve 182 sayfadır. Çevirmen Eyüboğlu yüz yılın başında doğan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş hamlelerine tanıklık etmiş ve birikimiyle yenileşmenin kültürel cephesinde yer almıştır (Özcan, Akgün, 2023, s.11). Bu eser çevirisinde de kendi ifadesinde de belirttiği şekliyle¹ adım başı sözcüklere, ansiklopedilere başvurmak zorunda kalmıştır (erek metin sayfa sayısının fazla oluşu eklenen dipnotlarla açıklanabilir). Ayrıca devrik cümle kullanımına mecbur olduğunu dile getirmiş ön sözde o dönem eleştirmenlerine sözdizimsel kararları ve üslubu noktasında savunucu bir açıklamada bulunmuştur. Sabahattin Eyüboğlu Tercüme Bürosu'ndaki çalışmaları ile de takdir gören bir çevirmen olma özelliğinden dolayı araştırmamızda makine çevirileri ile karşılaştırılma konusunda güçlü bir ismi temsil etmektedir.

İkinci eser Prosper Mérimée tarafından 1840 yılında yazılan *Colomba* isimli eserdir. "TV5 Monde" isimli web sitesinin internet arşivlerinde yer alan İlivri şirketinin 2014 yılı yayını e-kitap kaynak olarak alınmıştır. Eser 109 sayfadan oluşmaktadır. Türkçeye Yaşar Nabi Nayır tarafından 1962 yılında Millî Eğitim Bakanlığı Yayın Müdürlüğü'nün Fransız Klasikleri Serisi içerisinde çevrilmiştir. İncelenen eser ise Millî Eğitim Basımevi tarafından 1963 yılında İstanbul'da basılan 2. Baskısıdır. Eser 204 sayfadır. Çevirmen Yaşar Nabi Nayır tarafından 15

¹ Bkz. Önsöz, s.v, (Flaubert, G., & Eyüboğlu, S. (2006). *Ermış Antonius ve şeytan*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).

Temmuz 1933 yılında çıkarılan *Varlık Dergisi* Türkiye'nin en uzun süreli edebiyat dergisi olma özelliğine sahip bir dergidir. Dil Devriminin savunucuları olarak *Varlık Dergisi* ve Yaşar Nabi Nayır ismi önem arz etmektedir.

Üçüncü eser ise Alphonse Daudet tarafından 1869 yılında yazılan *Değirmenimden Mektuplar* isimli eserde yer alan *İlahisiz Üç Ayin* isimli öyküdür. “TV5 Monde” isimli web sitesinin internet arşivlerinde yer alan İlivri şirketinin 2014 yılı yayını e-kitap kaynak olarak alınmıştır. 112 sayfa olan eserin 7 sayfadan oluşan *İlahisiz Üç Ayin* isimli öyküsü kaynak metni oluşturmaktadır. Çevirmen Sabri Esat Siyavuşgil tarafından Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nda 3. Basım (Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi'nde 1.basım, Haziran 2017) erek metin olarak ele alınmıştır. Sabri Esat Siyavuşgil, şair, eleştirmen, psikoloji-pedagoji profesörü, günlük fıkra yazarı ve çevirmen kimlikleriyle bilinmektedir (Çalmaz, 2013'ten aktaran Sürgit, 2023, s. 427). Köprülü onun için “eşine az rastlanır cidden çok geniş kültürlü bir insan[dır]” ifadesini kullanmıştır (1968, s. 150). Bu özelliği ile araştırmamızda çevirileri makine çevirileri ile karşılaştırılmıştır.

Söz konusu makine çevirilerini kuramsal çerçevede de belirttiğimiz gibi Chat GPT 3.5 ve ChatGPT 4.0 araçları oluşturmaktadır. Bu araçlardan ilki ücretsiz, ikincisi ücretli versiyonu işaret etmektedir. Çevirileri yapılmak üzere Fransızca-Türkçe dil çiftinde kişi, yer, ünvan ve mezhep isimleri rastgele örnek özel isim cümleleri seçilmiş ve herhangi bir ön biçimlemeye (pre-edit) başvurmaksızın ChatGPT 3.5 ve ChatGPT 4.0 araçlarına çevirileri yaptırılmıştır. ChatGPT 3.5 çıktıları 15 Nisan 2024 tarihli verileri yansıtmaktadır. ChatGPT 4.0'ün verilerine ise 30 Nisan 2024 tarihinde başvurulmuştur. Araştırmamız teknolojinin gelişim boyutunu da gözler önüne serme amacı doğrultusunda makine çevirilerini bulgular bölümünde kendi arasında da değerlendirecektir.

4. Yöntem

Çalışmada, betimleyici çeviribilimin kuramsal çerçevesi (Holmes, 1988) esas alınmış, karşılaştırmalı ve nitel veri analizi içerikli bir durum çalışması gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalarda kişilerin doğal dünyasına girilerek sosyal olgular hakkında derinlemesine bilgi alınmaktadır (Mayring, 2000). Nitel araştırma yoluyla, bir duruma dâhil olan bireylerin veya diğer bir ifadeyle, aktörlerin algı ve bakış açılarını yorumlamaya önem vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Söz konusu araştırmanın evrenini Erken Cumhuriyet dönemi çeviri faaliyetleri oluştururken örneklemini bu dönemde önemli çeviri faaliyetlerinde bulunan Sabahattin Eyüboğlu, Yaşar Nabi Nayır ve Sabri Esat Siyavuşgil çevirileri oluşturmuştur. Bu doğrultuda Gustave Flaubert'in *Ermiş Antonius ve Şeytan* (Sabahattin Eyüboğlu, Çev.); Prosper Mérimée'nin *Colomba* (Yaşar Nabi Nayır, Çev.) isimli eseri ve Alphonse Daudet'nin *Değirmenimden Mektuplar, İlahisiz Üç Ayin*, (Sabri Esat Siyavuşgil, Çev.) isimli eserleri özel isimler kapsamında taranmış bu üç eserdeki özel isimler *kişi, yer, ünvan ve mezhep isimleri* açısından incelenmiştir.

Çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan kaynak ve erek eser künyeleri bulgular kısmında örneklem tablolarının başında bildirilmiştir. Makine çeviri stratejileri ile insan

çevirmen çeviri stratejileri bu tablolar altında karşılaştırmalı analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Bu tabloların oluşturulma ve isimlendirilme aşamasında insan çevirmen kararlarına öncelik verilmiştir. Özel isimlerin kültürün bir parçası olduğunu düşünmeleri ve özel isimleri kültüre özgü unsurlar (culture-specific items-CSI) olarak ele almalarından dolayı çalışmamızda çeviri kuramcılarında Javier Franco Aixelá (1996) ile Eirlys E. Davies (2013)'in çeviri stratejileri seçilmiş ve bu doğrultuda karşılaştırmalı çeviri analizi yapılmıştır.

5. Bulgular

Aşağıda seçilen örnekler dahilinde insan çevirmenin kararları tabloda kendisinin sağ yanındaki iki sütunda görselleştirilmiştir. ChatGPT 3.5'in vermiş olduğu çeviri kararları ChatGPT 4.0'ün vermiş olduğu kararlar ile aynı doğrultuda gerçekleştiyse ortak sütunda, farklılık arz ettiği durumlarda ise çeviri karşılığının altında aynı sütunda belirtilmiştir.

ESER 1:

KM: Flaubert, G. (2015). *La Tentation de Saint-Antoine*, TV5 Monde. (Çevrim içi PDF).

EM 1: Flaubert, G. (2006). *Ermiş Antonius ve Şeytan* (S. Eyüboğlu Çev.), İstanbul, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

EM 2: ChatGPT 3.5

EM 3: Chat GPT 4

Tablo 1: Eser 1 Ekleme/Metin Dışı-Metin İçi Açıklama Çeviri Stratejileri Örnekleri

Örnek	Kaynak Metin	İnsan Çevirmen	Eirlys Davies (2003)	Javier Franco Aixelá (1996)	ChatGPT 3.5	ChatGPT 4.0	Eirlys Davies (2003)	Javier Franco Aixelá (1996)
1	bon vieillards Didyme	Babacan Didymos ²	Ekleme Yerleştirme ³	Metin Dışı Açıklama Yerleştirme	İyi Yaşlı Didyme	İyi Yaşlı Didyme	Koruma	Kelimesine Çeviri
2	Kyrie eleison ! (s. 52)	Kyrie eleison ! ⁴	Koruma Ekleme	Tekrar Metin dışı Açıklama	Kyrie eleison! Davies: Koruma Aixelá: Tekrar	Ya Rab, merhamet et!	Yerleştirme	Yerleştirme

² Didymos: MS 395'lerde ölmüş, kutsal bilimlerde çok derinleşmiş kör bir bilgin. İskenderiye okulunu altmış yıl yönetmiştir.

³ Davies (2003)'in *Localisation* çeviri stratejisi ile Aixelá (1996)'nın *Naturalisation* çeviri stratejisi çalışmamızda yerleştirme kavramı ile karşılanacaktır. Yerele Dahil Etme (Yerleştirme) ifadeleri ile Yerleştirme ifadesi arasındaki fark gözetilerek bu karara varılmıştır.

⁴ Kyrie eleison: "Tanrı yardımcınız olsun" anlamına. (katolik kilisesinin merkezi ayininin başında okunan dua, Tureng Sanal Sözlük)

3	Paraclat (s.45)	Kutsal Ruh (s.61)	Ekleme	Değiştirim	Paraklet	Paraklit	Koruma	Yazımsal Uyarlama
4	Amphytrionade (s.105)	Amphitryon dölü ⁵ (s.140)	Ekleme Yerleştirme	Metin İçi Açıklama	Amfitriyona Davies:Koruma Aixelá: Yazımsal Uyarlama	Amfitriyon oğlu	Ekleme	Metin İçi Açıklama

Çevirmen Sabahattin Eyüboğlu'nun Türk Dili'ne kazandırdığı eserler arasında incelediğimiz eser önemli bir yere sahiptir. Özel isimler açısından seçilen bu eser araştırma amacına hizmet etmekte, bünyesinde çok sayıda özel isim barındırmaktadır. Elde edilen verilerin analizine geçmeden önce seçilen örneklem ifadelerin çevirmenin özel isimler hususundaki genel yargısını temsil ettiğini bildirmek isteriz. Çevirmen Sabahattin Eyüboğlu, kaynak metnin erek okur tarafından anlaşılabilmesi için metin dışı açıklama stratejisine sıklıkla başvurmuş (178 adet), dipnot eklemeleri ile özgün kültürel bağlamı korurken erek dil okuyucusuna dinler tarihi kitabı içeriği sunmuştur. Sözdizimsel yapı olarak devrik cümle yapısını tercih eden çevirmen özel isim çevirilerinde daha çok metin dışı/metin içi açıklama, yazımsal uyarlama ve tekrar çeviri stratejilerine başvurmuştur. Birinci örnekte insan çevirmen “bon vieillard Didyme” özel ismi için “Babacan Didymos” tercihi ve dipnot açıklaması ile ekleme yaparken makine çevirmen kelimesi kelimesine çeviri stratejisini tercih etmiştir. Örnek 3'te “Kyrie eleison!” ifadesinin ChatGPT4 çevirisi dikkat çekmektedir. Burada ücretsiz versiyon tekrar stratejisine başvururken, ücretli versiyon “Ya Rab, merhamet et!” tercihi ile insan çevirmen gibi erek kültürün dil ve din özelliklerini göz önünde bulundurarak çeviri yapmıştır. Örnek 4'te “Paraclat” özel ismi “Kutsal Ruh” olarak metin içi açıklanarak karşılık bulmuştur. GPT tercihleri ise yazımsal uyarlama stratejisi ile gerçekleşmiştir. Son örnekte de ChatGPT4'ün “Amfitriyon oğlu” kararı onun özel ismin biçim, anlam ve üslup noktasında eş değerliğini vermeye çalıştığının göstergesidir.

Tablo 2: Eser 1 Diğer Çeviri Stratejileri Örnekleri

Örnek	Kaynak Metin	İnsan Çevirmen	Eirlys Davies (2003)	Javier Franco Aixelá (1996)	ChatGPT 3.5	ChatGPT 4.0	Eirlys Davies (2003)	Javier Franco Aixelá (1996)
1	beau Simorganka (s. 26)	Güzel Zümrüdüanka (s. 33)	Yerleştirmeye	Yerleştirme	Güzel Simorganka	güzel Simorganka!	Koruma	Kelimesi Kelimesine çeviri
2	la nature du Verbe. (s. 30)	Söz (s. 38)	Çıkarma	Silme	İlahi Kelime Davies: Ekleme	Söz	Çıkarma	Silme

⁵ Herakles Amphitryon'un değil, onun karısı Alkmene ile Zeus'un oğluydu.

					Aixelá: Metin içi Açıklama			
3	La Reine de Saba (s.7)	Saba Melikesi (s.9)	Yerlileştirme	Yerlileştirme	Seba Kraliçesi	Saba Kraliçesi	Koruma	Kelimesi Kelimesine Çeviri
4	Chérubin (s. 31)	Melek (s. 39)	Küreselleşme	Tam Evrenselleştirme	Kerubler	Kerublar	Koruma	Yazımsal Uyarlama

Bu bölümde ele alınan ilk örneklem (beau Simorg-anka) insan çevirmen tarafından “Güzel Zümrüdüanka” şeklinde yerlileştirme stratejisine başvurulmuş ve çevrilmiştir. Makine çevirilerinin her ikisi de “Güzel Simurg-anka”, ChatGPT 3.5 ve “güzel Simorg-anka!”, ChatGPT 4.0 tercihleriyle özel ismi korumayı ve kelimesi kelimesine çevirmeyi tercih etmiştir. İkinci örnekte “La Nature du Verbe” insan çevirmen tarafından “Söz” olarak çevrilmiş, ifade sadeleştirilmiş ve “la nature” kısmı çıkarılmıştır, dolayısıyla silme işlemine başvurulmuştur. “La nature du Verbe” (sözün doğası) tamlamasında “Verbe” *kutsal kitabı* temsil etmektedir. İnsan çevirmen ile ChatGPT 4.0’ün aynı tercihlerde bulunmaları dikkatleri çekmiştir. ChatGPT 3.5 de ise “İlahi Kelime” ile metin içi açıklama stratejisine başvurmuştur. Üçüncü örnekte insan çevirmen Arapçada *kadın hükümdar* (TDK sanal sözlük) anlamına gelen “Melike” tercihinde bulunmuş, makine çeviriler ise “reine” ifadesinin yaygın kullanımı olan “kraliçe” karşılığını kullanmayı tercih etmişlerdir ve kelimesi kelimesine çeviri stratejisini kullanmışlardır. Dördüncü örnekte kaynak metinde yer alan “chérubin” ifadesinin çevirileri incelenmiştir. Bu ifade *Tevrat’a göre bir melâike sınıfı, kerubi* (Saraç, 1985, s.253) anlamına gelmektedir. İnsan çevirmen melek tercihi ile üst anlamlı bir çeviri tercihinde bulunmuş, makine çevirileri yazımsal bir uyarlama yolunu tercih etmişlerdir. İnsan çevirmen erek dil ve kültürü bağlamında çeviri tercihinde bulunurken, makine çevirisinin ifadeye yakın sesler ürettiği gözlenmiştir.

ESER 2:

KM: Mérimée, Prosper. Colombo, TV5 Monde. (Çevrim içi PDF).

EM1: Mérimée, Prosper. (1963). Colombo, (**Yaşar Nabi Nayır, Çev.**), İkinci Baskı, İstanbul. Milli Eğitim Basımevi.

EM 2: ChatGPT 3.5

EM 3: Chat GPT 4

Tablo 3: Eser 2 Kullanılan Çeviri Stratejisi Örnekleri

Örnek	Kaynak Metin	İnsan Çevirmen	Eirlys Davies (2003)	Javier Franco Aixelá (1996)	ChatGPT 3.5	ChatGPT 4.0	Eirlys Davies (2003)	Javier Franco Aixelá (1996)
-------	--------------	----------------	----------------------	-----------------------------	-------------	-------------	----------------------	-----------------------------

1	comte Henri le <i>bel Missere</i> .	Kont Arrigo bel Missere (s. 71) ⁶	Eklem e	Metin Dışı Açıklama	Kont Henri'nin güzel Missere zamanında	Kont Henri le bel Missere zamanında	Koruma	Kelimesi Kelimesine Çevirme
2	<i>Bastiaccio</i> (s. 53)	<i>Bastiaccio</i> ⁷ (s.100)	Eklem e	Metin Dışı Açıklama	bir Bastiaccio	Bastiaccio	Koruma	Tekrar
3	les trois S. (s. 12)	Üç S. ⁸ (s. 26)	Eklem e	Metin Dışı Açıklama	üçü arasında	üç seçenek arasından birini	Koruma	Kelimesi Kelimesine Çevirme
4	<i>Le nil admirari</i> d'Horace (s. 1)	Horatius'un nil admirari (hiçbir şeyi beğenmemek) (s. 3)	Eklem e	Metin içi Açıklama	Horace'ın 'nil admirari' Davies: Koruma Aixelá: Tekrar	Horace'ın 'nil admirari' (hiçbir şeye hayran olmamak)	Ekleme	Metin içi Açıklama

Çevirmen Yaşar Nabi Nayır ile makine çevirilerinin karşılaştırıldığı bu bölümde dikkatimizi çeken örneklemelere yer verilecektir. İnsan çevirmenin kararları eserin erek okur tarafından daha iyi anlaşılması yönündedir. İlk örnekte “comte Henri le *bel Missere*” ifadesinin insan çevirmen tarafından “Kont Arrigo bel Missere” şeklinde çevrildiği, bu ifadenin anlamının çevirmen tarafından eklenen dipnot ile daha anlaşılır hale geldiği ifade edilebilir. Eser Korsika Adası'nda geçmesi nedeniyle yer yer İtalyanca ifadelerle yer verilmektedir. Dolayısıyla metin dışı eklemeler ile insan çevirmen erek okura anlamı aktarma gayretinde bulunmuştur. İlk örnekte makine çevirisi yazımsal uyarlamalar doğrultusunda gerçekleşmiştir ve “zamanında” eklemesi ile bağlamdan kopuk bir çeviri karşılığı üretilmiştir. Aynı durum ikinci örnek için de geçerlidir. İnsan çevirisinde erek okur için “Bastiaccio” ifadesine metin dışı bir açıklama getirilmiş dolayısıyla kaynak metindeki anlam erek okura dipnotlar vasıtasıyla aktarılmaya çalışılmıştır. Metin dışı açıklama stratejisine başvurulmuştur. Makine çevirilerinin her ikisi de yazımsal uyarlama stratejisi doğrultusunda çeviri kararı vermiştir. Üçüncü örnekte “les trois S.” ifadesinde de benzer bir durum söz konusudur. “Üç S”ten kasıt üç s harfi ile başlayan bir kelimedir ancak bunu erek okurun tahmin etmesi mümkün görünmemektedir. İnsan çevirmen kaynak dilde geçen ve hikayenin yaşandığı kültürün bir parçası olan bu yerli kısaltmayı dipnotla okurlarına açıklamış, metin dışı açıklama stratejisine başvurmuştur. Korsika kültüründe yer

⁶ Kona Arrigo bel Missere 1000 yılına doğru öldüğü, öldüğü zaman, boşlukta bir sesin şu kehanetli sözleri teganni ettiği söylenir: E morto il conte Arrigo bel Missere

E Corsica sarà di male in peggio. (Yazan) (Mérimee, 1963, s. 71).

⁷ Dağlı Korsikalılar Bastia halkını hor görürler, onları hemşeri saymazlar. Hiçbir zaman Bastiese demezler Bastiaccio derler: bilindiği gibi accio eki umumiyetle bir hor görme manası ifade eder (Yazan) (Mérimee, 1963, s.100).

⁸ Yerli bir deyim, yani schiopetti, stiletto, strada, tüfek, hançer, kaçmak. (Yazan) (Mérimee, 1963, s.26).

alan bu yerli deyimini makine çevirileri “üçü arasında” “üç seçenek arasından birini” şeklinde çevirmiş, dolayısıyla kaynak dilin bağlamından farklı bir tercih sunmuşlardır. Son örnekte ise “*Le nil admirari* d’Horace” ifadesini insan çevirmen “Horatius’un nil admirari (hiçbir şeyi beğenmemek)” şeklinde karşılamış, kaynak metinde italik yer alan ifadeyi erek metinde parantez içinde göstermiş ve metin içi açıklama stratejisine başvurmuştur. Makine çevirilerinden ChatGPT 3.5’in “le nil admirari” ifadesinde tekrar stratejisine başvurduğu, ChatGPT 4.0’ın ise insan çevirmene benzer bir çeviri tercihi benimsediği gözlenmiştir. Dolayısıyla çeviri araçları arasında bu örneklem özelinde farklılık gözetildiği ifade edilebilir. Son sürüm, anlamı insan çevirmenin verdiği şekliyle daha doğru bir şekilde aktarmıştır.

Seçilen örnekler dahilinde insan çevirmen Yaşar Nabi Nayır’ın metin dışı açıklama, metin içi açıklama, tekrar ve yazımsal uyarlama stratejilerine başvururken, makine çevirilerinin tercihlerinin ise daha çok kelimesi kelimesine çeviri şeklinde gerçekleştiği ancak son örnekte ChatGPT 4.0’ın insan çevirmenin seçtiği çeviri stratejisi doğrultusunda karar verdiği tespit edilmiştir.

ESER 3:

KM: Daudet, Alphonse. *Lettres de Mon moulin, Les trois messes basses*, TV5 Monde. (Çevrim içi PDF).

EM: Daudet, Alphonse. (2017). *Değirmenimden Mektuplar, İlahisiz Üç Ayın* (Çev: Sabri Esat Siyavuşgil), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

EM 2: ChatGPT 3.5

EM 3: ChatGPT 4.0.0

Tablo 4. Eser 3 Kullanılan Çeviri Stratejisi Örnekleri

Örnek	Kaynak Metin	İnsan Çevirmen	Eirlys Davies (2003)	Javier Franco Aixelá (1996)	ChatGPT 3.5	ChatGPT 4.0.	Eirlys Davies (2003)	Javier Franco Aixelá (1996)
1	dom Balaguère, ancien prieur des Barnabites (s.71)	evvelce bir Barnabit ⁹ manastırında başkeşiş Muhterem Dom ¹⁰ Balaguere (s.122)	Ekleme	Metin Dışı Açıklama	eski Barnabit prioru, şu anda Trinquelag ve lordlarının maaşlı şapelani olan saygıdeğer dom Balaguère	eski Barnabite rahibi ve şu anda Trinquelag ve lordlarının maaşlı papazı olan rahip dom Balaguère	Koruma	Kelimesi Kelimesine Çevirme

⁹ 1530 senelerinde Milano'da kurulan bir tarikatın mensuplarına verilen ad.

¹⁰ Bazı Katolik tarikatlerde kullanılan bir onur unvanı.

2	le <i>Benedicite</i> (s.74)	Bir Benedicite ¹¹	Koruma Ekleme	Metin Dışı Açıklama	"Benedicite"	Benedicite	Koruma	Tekrar
3	le bon Dieu (s. 75)	Cenabıhak (s. 127)	Yerleştirme	Yerleştirme	Tanrı	Tanrı	Koruma	Kelimesi Kelimesi ne Çevirme
4	le souverain Juge, notre maître à tous (s. 76)	Rabbülalemin olan hakimimutlak (s. 129)	Yerleştirme	Yerleştirme	Herkesin efendisi olan yüce Yargıç	Yüce Hakim, hepimizin efendisi."	Koruma	Kelimesi Kelimesi ne Çevirme

İnsan çevirmen Sabri Esat Siyavuşgil ile makine çevirilerinin incelendiği bu bölümde, ilk örnekte "Barnabit" ve "Dom" ifadelerine insan çevirmen tarafından dipnot ile bilgilendirme yapılmıştır. Bu durum, Davies (2003) çeviri stratejilerinde ekleme stratejisi ile ifade edilirken, Aixelá (1996) çeviri stratejilerinde metin dışı açıklama stratejisini temsil etmektedir. Aynı zamanda insan çevirisinde "dom" onur ifadesine *Muhterem* sıfatı da eklenmiştir. İnsan çevirmenin erek dil ve kültürü doğrultusunda çeviri kararları verdiği söylenebilir. İkinci örnekte "Benedicite" ifadesine insan çevirmen koruma ve metin dışı çeviri stratejisi kararı ile açıklık getirmiştir. Makine çevirilerinin her ikisi de tekrar stratejisi doğrultusunda karar vermiştir. Üçüncü örnekte "le bon Dieu" ifadesi insan çevirisinde "Cenabıhak" şeklinde aktarılmış, çevirmen erek dil ve kültürü bağlamında çeviri tercihinde bulunmuştur. Yerleştirme stratejisine başvurmuştur. Makine çevirilerinin tercihi "Tanrı" ifadesi ile olmuştur. Son örnekte insan çevirmen "le souverain Juge, notre maître à tous" ifadesini "Rabbülalemin olan hakimimutlak" şeklinde çevirmeyi tercih etmiş, erek dil ve kültürü bağlamında çeviri tercihinde bulunmuştur. Yerleştirme stratejisine başvurulmuştur. Makine çevirilerinden ChatGPT 3.5 "Herkesin efendisi olan yüce Yargıç", ChatGPT 4.0 ise "Yüce Hakim, hepimizin efendisi" aktarımında bulunmuştur. Her iki makine çevirisinin de kelimesi kelimesine çeviri tercihinde bulunduğu söylenebilir.

6. Tartışma ve Sonuç

Ermış Antonius ve Şeytan, Colomba ve Değirmenimden Mektuplar (İlahisiz Üç Ayin) isimli üç eser üzerine yapılan incelemeler neticesinde bulgular eşliğinde ilk çevirmen Sabahattin Eyüboğlu'nun *Ermış Antonius ve Şeytan* isimli çevirisinde özel isimler hususunda verdiği kararların daha ziyade Davies (2003)'in koruma stratejisi ve ekleme stratejisi ekseninde gerçekleştiği söylenebilir. Ayrıca tüm dinler tarihi, mezhep, din adamı, tapınak, kurum ve kuruluş isimlerini yansıtan özel isimlerin Latince karşılıklarının kullanıldığı buna ek olarak erek okura yabancı gelecek neredeyse her kelimenin dipnot ile açıklaması metin dışı açıklama stratejisiyle sunulduğu sonucuna varılmıştır. Böylesine derin bilgi ve araştırma gerektiren kaynak metin için çevirmen, Tanrı ve peygamber isimlerini değişik dillerdeki hallerini belli bir

¹¹ Katoliklerin yemeğe başlamadan evvel okudukları bir duanın ilk kelimesi.

kural dahilinde kendi dilinde yazıldığı ya da okunduğu (yazımsal uyarlama) şekliyle vermeye çalışmış ancak bunu her yerde gerçekleştirememiştir. Bu isimleri az çok erek dil imlâ kurallarına uyarlamaya çalışmıştır (Ön söz, X).

Yayımlandığı 1870 yılı itibarıyla Batı kültürünü ve onun dünyaya ve sanata bakış açısını gözler önüne seren bu eser, Ermiş Antonius'un bir gecede yaşadığı, benliğini sarsan inanç muhasebesini anlatmaktadır. Eser okuyucusunu insanların yüzyıllardır inana geldikleri inanç sistemlerine yolculuğa çıkarmaktadır. Dinler tarihi üzerine çıkılan bu yolculukta çevirmen erek okura neredeyse eserin her sayfasında her kavrama, her özel isme ekleme ve metin dışı açıklama stratejileri ile üstün bir arka plan ve yoğun bir çalışmanın örneğini sunmaktadır. Çevirmenin bu kararını, “açıklama yönteminde bilgi kaynak metinde bulunmadığı için çevirmen kaynak metin bağlamı ve hedef dildeki kültürden yola çıkarak ek bilgiyi çeviri metninin içinde yoğunlaştırarak açıklamada bulunur” (Yalçın, 2015, s. 108) gerekçesi ile sunmak doğru olacaktır. Çevirmen açısından böyle bir eserin çevrilmesinin kolay olmadığını Sabahattin Eyüboğlu'nun bu eseri büyük emekle erek dile kazandırdığının altını çizmek gerekir. Tercih ettiği özellikle metin dışı açıklama stratejisi eserin erek okur tarafından daha iyi anlaşılmasına hizmet etmektedir. Çevirmenin bu özelliğini alanda yapılan diğer araştırmalarda da görmek mümkündür. Feyza Akgün ve Murat Özcan'ın “*Sabahattin Eyüboğlu'nun Macbeth Çevirisinin Kültüre Özgü İfadelerin Çevirisi Bağlamında Ele Alınması*” isimli araştırmalarında da ifade ettikleri gibi Eyüboğlu hiçbir zaman birebir çeviriyi savunmamıştır. Hatta aslına çok bağlı kalan çevirileri “çirkin” bulur. Ele aldığımız metin parçasında dilimizin ve kültürümüzün ayrılmaz parçası olan deyimlere başvurduğu görülmüştür. Eyüboğlu, Türk dilinin zengin deyim varlığından sık sık yararlanmıştır (2023, s. 26). Çevirmen ön sözünde devrik cümle kullanma gerekçesini sunmakta ve çevirdiği yazarı kendi dilinde konuşturduğunu dile getirmekte ve kendi üslubunu oluşturduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Nurullah Ataç ve Sabahattin Eyüboğlu çeviride akıcı Türkçe kullanmanın önemine işaret ediyor, akıcılığın özgün metne sadakatin önkoşulu olduğunu ileri sürüyor (Gürçağlar, 2018, s. 158-159) olmaları da araştırma bulgularını doğrular niteliktedir.

İkinci çevirmen Yaşar Nabi Nayır'ın 1963 yılına ait Milli Eğitim Basımevi'nden yayımlanan çeviri eseri *Colomba*, Prosper Mérimée'nin önemli eserleri arasında yer almaktadır. Korsika Adası yerel kültürü ve intikam duygularını işleyen bu eserin çevirisinde özel isimler bağlamında çevirmen kaynak metinde yer alan özel isimlere neredeyse herhangi bir müdahalede bulunmamış, koruma ve tekrar stratejilerine sıklıkla başvurmuştur. Hedef dil ve okurunda eserin yabancı dilde yazılan bir eser olduğu izlenimi bıraktığı çok açıktır. Latince, İtalyanca, Fransızca ve İngilizce bazı ifadeler yer yer korunmuş, erek dile olduğu gibi aktarılmıştır (*Babam size his best love gönderiyor*)(s.121). Bunun dışında erek dilde günümüz Türkçesinde kullanılmayan eski Türkçe ifadeler de bulunmaktadır (hamiş örneğinde olduğu gibi [fr. P.S.]).

Üçüncü ve son çevirmen Sabri Esat Siyavuşgil'in İş Bankası üçüncü basım (2017) eseri Alphonse Daudet'nin *Değirmenimden Mektuplar* isimli kitabında yer alan *İlahisiz Üç Ayın* isimli kısa hikayesidir. Eserde incelenen özel isimler ele alındığında çevirmenin erek dil ve kültürüne yönelik bir çeviri anlayışı benimsediği, erek dil ve din unsurlarını çevirilerine

yansıttığı sonucuna varılmıştır. Yerelleştirme (Davies) ve Yerele Dahil Etme (Aixelá) stratejileri ön planda tutulmuştur. Çeviri konusunda önemli çalışmalara imza atan Siyavuşgil, 1942 yılında Edmond Rostand'dan manzum olarak dilimize çevirdiği *Cyrano de Bergerac* ile büyük bir şöhret kazanmıştır (Köprülü, 1968, s. 149). Özcan (2018) “*Cyrano De Bergerac* Oyununun Türkçe Çevirilerinin Dünü ve Bugünü” isimli çalışmasında Yaşar Nabi Nayır’ın Siyavuşgil’in 1942 yılına ait *Cyrano De Bergerac* çevirisiyle ilgili düşüncelerine yer vermiştir. Nayır Siyavuşgil’in çevirisini, Fransızcası ile karşılaştırmalı olarak ele almış aynı zamanda bir çeviri eleştirisi olan “*Cyrano de Bergerac* Manzum Tercümesi” adlı yazısında, içinde bize yabancı olan isimler ve hadiseler bulunmasa ifade ve nazım bakımından tercüme olduğundan şüphe edileceği, hatta yer yer üstün olduğu şeklinde değerlendirdiğini ifade etmektedir (Nayır, 1943, aktaran Özcan, 2018, s. 383). Ayrıca Özcan (2019), çevirmen Lale Özcan¹² ile yaptığı görüşmede Lale Özcan’ın Fransızcadaki en başarılı edebiyat çevirilerinden birinin Sabri Esat Siyavuşgil’in *Cyrano de Bergerac* çevirisi olduğu görüşlerine de yer vermiştir (s.170). Songür ise Siyavuşgil çevirileri için “Tam bir styliste” olan Siyavuşgil, üslubundaki temizlik ve itinayı bütün çevirilerinde, hatta bütün eserlerinde göstermiştir (1988, s. VIII) şeklinde görüşlerini dile getirmiştir.

Araştırmamızın sonuçları literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında insan çevirmenlerin kültürel öğeleri daha iyi koruduğunu ve yapay zekâ çevirilerinin dilsel doğruluk açısından güçlü olduğunu göstermektedir (Rafieyan, 2016; Zheng & Xiang, 2014). Yaman (2023), farklı metin türleri ve uzman değerlendirmeleri kullanarak İngilizce-Türkçe ve Türkçe-İngilizce çeviriler için DeepL ve Google Translate üzerine araştırma yapmıştır. Benzer şekilde, Şanverdi & Işidan (2021) Arapça-Türkçe çeviri için Google ve Yandex'i incelemiş, çevrimiçi MT araçlarının hatalarını ve sınırlamalarını ele almıştır. Özcan Dost (2024), haber çevirisi için Google Translate ve DeepL çeviri araçlarına odaklanarak dilbilgisi hataları, yanlış çeviriler ve uygunsuz kelime seçimleri gibi yaygın sorunları ortaya koymaya çalışmıştır. MT sistemleri kolaylık ve hız sunarken (Yaman, 2022; Ramizoğlu, 2023), diller arasında anlam ve bağlamı doğru bir şekilde aktarma konusunda hala zorluklarla karşılaşmaktadır (Işidan & Şanverdi, 2021; Özcan Dost, 2024). Bu çalışmalar, teknolojik gelişmelere rağmen çeviride insan uzmanlığının önemini ve gereğini vurgulayan sonuçlar sunmaktadır. Ayrıca Odacıoğlu (2024) “Yapay Zekâ ve İnsan Çevirisi: Hukuk Metinlerine Dayalı Karşılaştırmalı Bir Çalışma” isimli çalışmasında hukuki terminoloji ve kavramlar farklı yargı alanları arasında farklılık gösterebileceğinden, yapay zekâ çeviri araçlarının bu farklılıkları her zaman hesaba katamayabileceğine değinmiştir. Hukuki metinleri çevirirken en üst düzeyde kesinlik ve kaliteyi sağlamak amacıyla hukuki çeviri konusunda uzmanlığa sahip yetenekli bir insan çevirmenin kullanılması tavsiye etmektedir. Ayrıca yapay zekâ çevirisi, insan çevirmenin kesin bir şekilde anlaması ve çevirmesi muhtemel deyimsel ifadeler, metaforlar ve dile özgü diğer özelliklerde zorlanabildiği bilgisine yer verilmiştir. Yapay zekâ çeviri araçlarının avantajları ve eksiklikleri ele alındığında yapay zekâ çeviri araçları hız, erişilebilirlik ve dilsel doğruluk açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Ancak, bu araçlar kültürel nüansları ve bağlamı

¹² Akademisyen, çevirmen.

yakalamakta yetersiz kalabilir, bu nedenle insan çevirmenlerin katkısı hâlâ vazgeçilmezdir. Çeviri süreçlerinde insan çevirmenlerin önemi teknolojinin çeviri süreçlerine getirdiği katkılar tartışılmaz olmakla birlikte, insan çevirmenler, kültürel bağlamı ve dilin inceliklerini anlama konusunda üstünlük sağlamak ve metinlerin anlam bütünlüğünü korumaktadır.

7. Öneriler

Yapay zekâ çeviri araçlarının kültürel öğeleri ve dilsel nüansları daha iyi anlaması için geliştirilmesi gerekmektedir. Dil modellerinin eğitiminde daha çeşitli ve kapsamlı veri setlerinin kullanılması, çeviri kalitesini artırabilir. İnsan ve makine çevirilerinin entegrasyonu söz konusu olduğunda insan çevirmenlerin yapay zekâ araçları ile birlikte çalışarak çeviri süreçlerini hızlandırıp kalitesini artıracabilecekleri hibrit yaklaşımlar geliştirilmelidir. Çeviri projelerinde insan ve makine iş birliğinin en etkili nasıl sağlanabileceği üzerine araştırmaların hız kesmeden devam edeceği öngörülmektedir. Söz konusu çalışma ile edebi eser çevirileri ve yapay zekâ çeviri araçları alanına katkı sağlamak amaçlarımız arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Aixelá, J. F. (1996). Culture-specific items in translation. In R. Alvarez and M. Carmen-Africa Vidal (Eds.), *Translation, power, subversion* (pp. 52-78). Multilingual Matters.
- Akgün, F. Özcan, M. (2023). Sabahattin Eyüboğlu'nun Macbeth Çevirisinin "Kültüre Özgü İfadelerin Çevirisi" Bağlamında Ele Alınması, *Edebiyat Bilimleri Dergisi*, ss.9-28.
- Aksan, D. (1998). *Her yönüyle dil: Ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baek, Y., Lee, K., Ki, D., Lee, H. G., Park, C., & Choo, J. (2023). Towards Accurate Translation via Semantically Appropriate Application of Lexical Constraints. arXiv preprint arXiv:2306.12089.
- Bayraktar-Özer, Ö. (2022). Translation movements in the modernization processes of Turkey and China. *Linguistica Antverpiensia, New Series—Themes in Translation Studies*, 21.
- Bozkurt, S. (2018). Exploring Agency in Translation: The Case of the Early Culture-Planners During the Republican Period in Turkey. In *Redefining Translation and Interpretation in Cultural Evolution* (pp. 200-218). IGI Global.
- Caines, A., Benedetto, L., Taslimipoor, S., Davis, C., Gao, Y., Andersen, O., ... & Buttery, P. (2023). On the application of large language models for language teaching and assessment technology. arXiv preprint arXiv:2307.08393.
- Çınar Yağcı, Ş., & Aydın Yıldız, T. (2023). ChatGPT, yabancı dil öğrencisinin güvenilir yapay zekâ sohbet arkadaşı mıdır?. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (37),1315-1333. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1407539>.
- Daldeniz, E. (2010). Introduction: Translation, modernity and its dissidents: Turkey as a "republic of translation". *Translation Studies*, 3, 129-131. <https://doi.org/10.1080/14781701003647327>.
- Daudet, A. (2017). Değirmenimden Mektuplar, İlahisiz Üç Ayın (S. E. Siyavuşgil Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Davies, E. (2003). A goblin or a dirty nose? The treatment of culture-specific references in translations of the Harry Potter book. *The Translator*, 9 (1), 65- 100. DOI: 10.1080/13556509.2003.10799146
- Dekert, T. (2022). Mikhail Bulgakov's Azazello, Behemoth and Abadonna, Viewed Against the Background of Their Onomastic Prototypes. *Religion & Literature*, 54(1), 95-115.
- Demirbaş, Y. S., & Gençöz, F. (2020). İsim Ne Söyler: Nitel Bir Araştırma, *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 7(2), 229-248.

- Dost, B. Ö. (2024). Haber Çevirisinde Makine Çevirisi Araçlarının Kullanımına Yönelik Bir İnceleme: Google Translate ve DeepL Örneği. *Söylem Filoloji Dergisi*, 9(1), 259-276.
- Erkul Yağcı, A. S. (2017). Creating Reading Habits through Translation in Turkey (1840–1940). *Mémoires du livre*, 9(1).
- Flaubert, G. (2006). *Ermüş Antonius ve Şeytan* (S. Eyüboğlu, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Franceschini, D., Canton, C., Simonini, I., Schweinfurth, A., Glott, A., Stüker, S., ... & Smrz, O. (2020, May). Removing European language barriers with innovative machine translation technology. In *Proceedings of the 1st International Workshop on Language Technology Platforms* (pp. 44-49).
- Gao, J. (2022). The impact of digital technologies on the structure of translation activities. *Litera*, 10(72-86). <https://doi.org/10.25136/2409-8698.2022.10.39067>
- Holmes, James S. (1988). The Name and Nature of Translation Studies. In Holmes, J.S., *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi, 67-80. Reprinted e.g. in Venuti, L. (ed.) 2000, *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 172-185.
- Kansu-Yetkiner, N. (1997). Yazın Çevirisinde Özel İsim Sorunu Üzerine. *Çeviribilim ve Uygulamaları*, 7, 55.
- Kaya, M. M. (2022). Citizenship Education in Early Republican Era in Turkey. *Research in Social Sciences and Technology*, 7(2), 1-26.
- Köprülü, O. F. (1968). Prof. Sabri Esat Siyavuşgil. *Türk Kültürü*, (72), 149-150.
- Kumlu, D. (2023). İskoç Masalları'ndaki Özel İsim Çevirilerinin Van Coillie'nin Modeliyle İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, (18), 83-105.
- Li, H. (2021). Big Data Technology in Intelligent Translation Algorithm in Computer Science. In *2021 International Conference on Applications and Techniques in Cyber Intelligence: Applications and Techniques in Cyber Intelligence (ATCI 2021) Volume 2* (pp. 308-315). Springer International Publishing.
- Mayring, P. (2000). Qualitative content analysis. *Forum: Qualitative Social Research*, 1(2). Retrieved January 28, 2017, from <http://217.160.35.246/fqs-texte/2-00/200mayring-e.pdf>
- Mathew, J., & Hermjakob, U. (2023). User Study for Improving Tools for Bible Translation. arXiv preprint arXiv:2302.00778.
- Merimée, P. (1963). *Colomba* (Y.N. Nayır, Çev.). Milli Eğitim Basımevi.
- Odacıoğlu, M. C. (2024). Yapay Zekâ ve İnsan Çevirisi: Hukuk Metinlerine Dayalı Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Uluslararası Filoloji Ve Çeviribilim Dergisi*, 6(1), 147-171. <https://doi.org/10.55036/ufced.1477008>
- Özcan, O. (2018). Cyrano De Bergerac Oyununun Türkçe Çevirilerinin Dünü ve Bugünü, VII. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi, Sivas, Türkiye, 10- 12 Ekim 2018, ss.381-394
- Özcan, O. (2019). Absürd Tiyatro ve Ionesco Oyun Çevirileri. *Mitos-Boyut*.
- Pan, J. (2023). Computer-aided Translation in the Context of Artificial Intelligence. *2023 2nd International Conference on Data Analytics, Computing and Artificial Intelligence (ICDACAI)*, 74-78. <https://doi.org/10.1109/ICDACAI59742.2023.00019>.
- Peng, K., & May, A. (2023). Crossing the Rubicon? The future impact of artificial intelligence on headache medicine. *Cephalalgia*, 43. <https://doi.org/10.1177/03331024231157379>.
- Piazzolla, S. A., Savoldi, B., & Bentivogli, L. (2023). Good, but not always fair: An evaluation of gender bias for three commercial machine translation systems. arXiv preprint arXiv:2306.05882.

- Puri, A., & Baskara, F. (2023). Enhancing Pragmatic Knowledge With Chatgpt: Benefits And Considerations. *Prosiding Konferensi Linguistik Tahunan Atma Jaya (KOLITA)*. <https://doi.org/10.25170/kolita.21.4828>.
- Rafieyan, V. (2016). Relationship between Cultural Intelligence and Translation of Culture-Bound Texts. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 3, 173-184.
- Saraç, T. (1985). *Büyük Fransızca-Türkçe sözlük, Grand dictionnaire français-turc*.
- Songür, Z. (1988). Sabri Esat Siyavuşgil'in Tiyatro ile İlgili Nesirleri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Şanverdi, H. İ., & Işdan, A. (2021). Makine çevirisi: Türkçe-Arapça çeviri bağlamında Google ve Yandex çeviri örneği. *Söylem Filoloji Dergisi*, 6(1), 207-221.
- Şimşek, F., & Tosun, M. (2017). The Effect of Translations on Cultural Change from The Ottomans to The Turkish Republic. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5(4), 395-408.
- Şahin, C. (2023). Batı Kanonundan Türk Kanonu Yaratmak: Erken Cumhuriyet Döneminde Edebiyat Kanonu İnşa Etmenin Aracı Olarak Çeviri. *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkoloji Üzerine İncelemeler (Sakarya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü)* (pp.187-203). Yaz Yayınları.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2018). *Türkiye'de Çevirinin Politikası ve Poetikası, 1923-1960*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Thorp, H. (2023). ChatGPT is fun, but not an author. *Science*, 379, 313- 313. <https://doi.org/10.1126/science.adg7879>.
- Valentine, T., Brennan, T., Brédart, S. (2002). *The cognitive psychology of proper names: On the importance of being ernest*. London & New York: Routledge, p.4.
- Vasko, R., Korolyova, A., & Tolcheieva, T. (2022). Precedent Proper Names and Their Intercultural Transfer. *Acta Linguistica Lithuanica*, (87), 119-139.
- Yang, W., & Niu, R. (2023). Technological empowerment: The new trend to promote undergraduate translation teaching in applied universities. *SHS Web of Conferences*, 171, 03027. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202317103027>
- Yalçın, Perihan (2015). *Çeviri Stratejileri Kuram ve Uygulama*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yaman, İsmail (2023): DeepL Translate ve Google Translate Sistemlerinin İngilizce-Türkçe ve Türkçe-İngilizce Çeviri Performanslarının Karşılaştırılması. *Söylem Filoloji Dergisi, Çeviribilim Özel Sayısı* 29-41. DOI: 10.29110/soylemdergi.1187172.
- Yazıcı, M. (2007). *Yazılı Çeviri Edinci*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Zheng, B., & Xiang, X. (2014). The impact of cultural background knowledge in the processing of metaphorical expressions: An empirical study of English-Chinese sight translation. *The Information Society*, 9, 5-24. <https://doi.org/10.1075/TIS.9.1.01ZHE>.

EXPANDED SUMMARY

It is undeniable that artificial intelligence tools can create a working area for themselves in all areas of life, and translation is one of the fields most affected by these developments. In this context, while studies on human translators and machine translators have taken their place in the literature, the validity and reliability of the possibilities offered by technology in translation studies are the focus of discussions.

Natural Language Processing (NLP) is a field of artificial intelligence that enables computers to understand, interpret and produce human language. By leveraging large-scale language models, NLP applications have made significant advances in various tasks such as text completion, sentiment analysis, summarization, and question answering, which indicates the technological progress in this field (Caines et al., 2023). ChatGPT, developed by OpenAI, is an advanced language model using NLP technology. ChatGPT, which is a variant of Generative Pre-trained Transformer (GPT), can be trained on a large set of text data to produce appropriate and meaningful responses to user inputs (Çınar Yağcı & Aydın Yıldız, 2023). This study aims to compare the translations of Sabahattin Eyüboğlu, Yaşar Nabi Nayır and Sabri Esat Siyavuşgil, translators of the Early Republican period who carried out translation activities in the Translation Bureau, which has an important place in the translation history of our country, with the translations in ChatGPT 3.5 and ChatGPT 4.0.0.0 versions developed by this technology in the context of proper names. Accordingly, Gustave Flaubert's *Antony the Hermit and the Devil* (Sabahattin Eyüboğlu, Translator), Prosper Mérimée's *Colombo* (Yaşar Nabi Nayır, Translator) and Alphonse Daudet's *Letters from my Mill, Three Rites without Hymns* (Sabri Esat Siyavuşgil, Translation) were scanned and the proper names in these three works were analyzed in terms of Person Names, Place and Title Names and Sect Names. This study is based on the theoretical framework of descriptive translation studies and is a case study with comparative and qualitative data analysis. The translation strategies of translation theorists Javier Franco Aixelá (1996) and Eirlys E. Davies (2013) were selected for this study because they consider proper names to be part of culture and treat proper names as culture-specific items (CSI), and a comparative translation analysis was conducted accordingly. The translation strategies applied by human and machine translators are explained in tables. In the creation and naming of these tables, human translator decisions were prioritized. Human and machine translators and two machine translations were also analyzed in terms of their similarities and differences.

As a result of the findings, Sabahattin Eyüboğlu's preferred strategy of extra-textual paraphrasing serves to make the work better understood by the target reader. In the second work, *Colombo*, which deals with the local culture of Corsica Island and the feelings of revenge, the translator Yaşar Nabi Nayır adhered to the preservation strategy, almost did not interfere with the proper names in the source text, and frequently used the strategies of preservation and repetition. The last work is translator Sabri Esat Siyavuşgil's short story *Three Masses without Hymns* from Alphonse Daudet's *Letters from My Mill*. Considering the proper nouns analyzed in the work, it was concluded that the translator adopted a translation approach oriented towards the target language and culture and reflected the elements of the target language and religion in his translations.

In this translation, in which the strategies of localization (Davies) and localization (Aixelá) are prioritized, the work gives the target reader the feeling of reading a work in their language. As a result of the examinations, it was concluded that human translators make an effort to support the meaning of proper noun translations by using footnotes within the insertion strategy, whereas artificial intelligence tools provide data in line with preservation and

orthographic adaptation strategies, and ChatGPT 4.0.0.0, in particular, makes similar decisions with human translators by providing data appropriate to the historical and cultural context in proper noun translations in some samples.